

USTA, POLNA ČESNA ALI O TABUJIH V SLOVENSKI MLADINSKI POEZIJI

Moja razmišljanja o tabujih v slovenski mladinski poeziji, zbrana pod dišečim naslovom *Usta, polna česna*, povzetem po verzu iz pesmi Vinka Möderndorferja *Punčkasta izštevanka*, so deloma plod dilem, ki so se mi porajale ob postavitvi istoimenske knjižne razstave⁸ v Univerzitetni knjižnici Maribor oziroma njene ponovne postavitve v Pokrajinski in študijski knjižnici Murska Sobota, deloma pa jih je na plan naplavila izkušnja lastnega pisanja poezije za mlade. Problematike se torej ne lotevam s stališča literarnega teoretika, se pravi v smislu kronološkega razvoja ali podobnega sistematično vsevednega pregleda, ampak bolj intuitivno kot bralec, knjižničar in pesnik. Pri tem se ne osredotočam toliko na to, kaj vse je bilo in še je v slovenski mladinski poeziji tabu, bodisi vsebinski bodisi izrazni, ampak predvsem na to, kako so bolj ali manj tabuirane teme v mladinski poeziji izražene in sprejete med bralci, zlasti v primerjavi s prozo.

Nesporno je dejstvo, da se je o tabujih v slovenski mladinski poeziji v zadnjih letih govorilo bistveno manj kot o tabujih v proznih zvrsteh, namenjenih isti ciljni publiki. Kar pa nikakor ne pomeni, da je paleta tem v tovrstni poeziji, ki so v določenih obdobjih označene kot tabu, tudi bistveno manjša, ali da so literarne obdelave določenih tabuiranih tem v prozi bolj poglobljene. Res je, da slednje zaradi dolžine – recimo romana – vsaj na prvi pogled lahko spoznavamo z več vidikov kot v največkrat bistveno krajši pesemski obliki. Obe zvrsti pač uporabljata različna izrazna sredstva in – kar ni nič manj pomembno – zahtevata različno bralno percepcijo. Vsekakor pa je treba omeniti tudi to, da se bralni krog ene ali druge zvrsti s starostjo bralca spreminja.

Če je bilo torej rušenje tabujev v mladinskih romanih v zadnjem obdobju pogosta tema pogovorov in vročih debat med teoretiki, pedagogi, dežurnimi kritizerji in kdaj celo med pisci samimi, rušenje tabujev v poeziji niti slučajno ne odmeva tako močno.

⁸ Knjižna razstava *Usta, polna česna* je s pomočjo razstavljenih pesniških zbirk in izpisanih verzov osemnajstih pesnic in pesnikov, pa tudi verzov iz zakladnice ljudskega slovstva, na svojstven način izpostavila nekatere izrazne in vsebinske tabuje v slovenski poeziji za mlade. Prvič je bila postavljena aprila v Univerzitetni knjižnici Maribor kot uvodni dogodek mariborske različice slovenskih dnevnih knjige *Ko te napiše knjiga* 2014, drugič pa oktobra v Pokrajinski in študijski knjižnici Murska Sobota v okviru XIX. Srečanja slovenskih mladinskih pisateljev *Oko besede* 2014.

Razstava je na zračnem in igriv način prikazala različne pesniške postopke pri obdelavi bolj ali manj tabuiranih tem: od spolnosti do smrti. Knjižni predstavitvi sta dala dodatno dimenzijo predstavitev ilustracij nekaterih razstavljenih pesmi ob spremljavi otroških recitacij v programu *Powerpoint in »odprta« knjižna vitrina*. Slednja je ponudila obiskovalcem možnost, da so tudi sami pisno izpostavili izraze ali vsebine, ki so po njihovem mnenju v slovenski mladinski poeziji dandanes še vedno tabu. – Razstavo sta vizualno sooblikovali bibliotekarki iz Univerzitetne knjižnice Maribor Jerneja Ferlež in Renata Močnik.

Iz povedanega se zdi, da napeljujem na to, kako je mladinska poezija, ki je sicer ena mojih velikih literarnih ljubezni, včasih po krivici spregledana. Gotovo je tudi nekaj na tem. Po drugi strani pa dejstvo, da določena tabuirana tema v pesemski obliki ne dvigne toliko prahu kot ista tema v prozi, morda pomeni, da so določeni tabuji v poeziji preprosto padli oziroma postali nekaj, kar pač organsko sodi v tovrstno literarno zvrst.

Ko sem v knjižnici spremljal odzive na razstavo, pa sem na svoje veliko presenečenje ugotovil, da še zdaleč ni tako. Zanimivo je sicer, da se ne spomnim niti ene same negativne kritike med mlajšimi obiskovalci razstave, medtem ko so se nekateri odrasli nad posameznimi verzi zmrdovali in se kdaj celo zgražali. Resnici na ljubo moram sicer priznati, da je bilo slednjih le za vzorec. Nekaj več je bilo »prikrite« kritike, modrovanj o tem, da določene teme, kot na primer prepir med starši, nasilje ali smrt, pač ne sodijo v mladinsko poezijo, v smislu: »Naj bo vsaj *ta malim* prizanešeno s tem, tako ali tako jih v življenju čaka dovolj hudega.« Najbolj simpatične, a hkrati simptomatične pa so se mi zdele nekakšne polpohvale polkritike v stilu izjave neke učiteljice razredne stopnje: »Morda določene teme res niso najbolj primerne za naše učence, ampak naj bo, saj gre konec koncev samo za ene take luštne pesmice.« Po njenem mnenju gre torej za nedolžne rimane ali ritmične verze, ki večje škode, za razliko od, recimo, romana, tako ali tako ne morejo narediti.

V neki knjižni oceni sem s kančkom pretiravanja nekoč zapisal, da bi se posamezno pesem moralo brati kot roman, največ eno na dan, saj je čas v dobri pesmi do skrajnosti zgoščen in ga v resnici razpre šele bralec. Bolj ko je pesem zgoščena v sebi, bogatejša je. Seveda pa to ne pomeni, da se zgoščenost skriva le v zapletenosti metafor in v zabrisanih pomenih. Zgoščenost se zlasti v mladinski poeziji lahko izkaže tudi z zelo preprostimi podobami.

Letošnji dobitnik večernice Vinko Möderndorfer, ki je po mojem mnenju tudi odličen pesnik za mlade, v pesmi *Kaj lahko naredimo*, ki govori o tem, kaj lahko otroci naredijo, kadar jih odrasli jezijo, preprosto zapiše: »Lahko jim navijemo ušesa / in jih postavimo v kot.« Na videz povsem enoplastna verza, ki samo obrneta običajni vlogi otrok in staršev, povesta veliko več, kot se zdi na prvi pogled. Ali pa na svoj način še bolj radikalen odgovor na podobne težave junakinje pesmi *Hudobno in Zlobno* pesnice Barbare Gregorič: »Morda pa se bom spremenila / v strupen trn na vrtnici, / ki si jo ti, mama, danes dobila. // Ali pa v mušnico, ki bo zašla / v tvojo košarico z gobami, očka.« Lahko si samo predstavljamo, kako bi v dežurni kritizerski javnosti odmeval mladinski roman o deklici, ki želi zastrupiti svoja starša. In še nekaj je potrebno poudariti, v romanu, ki bi bil koliko toliko koherenten, bi seveda tovrstna skrajna želja morala biti skrbno utemeljena s predhodnim dogajanjem. Tudi pri obeh citiranih pesmih je to, zakaj sta mlada junaka sploh pomislila na tako radikalne rešitve, seveda utemeljeno s predhodnim dogajanjem, le da to ostaja v veliki meri v domeni bralčeve domišljije. Domišljija pa, kot je znano, nima meja. Precej naivno bi bilo trditi, da poezija na ta način posega bistveno globlje od proze, vsekakor pa aktivira tista specifična polja percepcije, ki jih proza v tako aktivni obliki pač ne more.

Skratka, dejstvo, da gre, kot se je izrazila omenjena učiteljica, samo za »luštne pesmice«, ne govori toliko o površnem branju, kot o tem, da je v poezijo možno »vtihotapiti« marsikaj. To ji omogoča njena odprta struktura in z njo povezano aktivno sodelovanja bralca, pa tudi rime, ritem in vizualna podoba, ki v pravilnem razmerju z vsebino poudarjajo igrivost, humornost ali težo usodnosti.

Vse to je pravzaprav prednost poezije, a le takrat, ko pesem ni močna zgolj zato, ker pač obravnava določen tabu, ampak ker določena tabuirana tema povsem neopazno postane neločljivi del njene vsebinske in formalne kompozicije.

Ko sem aprila po nekajtedenskem intenzivnem tipanju po knjižničnih policah s slovensko mladinsko poezijo svojo razstavo končno postavil, sem nenadoma ves zgrožen ugotovil, da med razstavljenimi verzi, ki naj bi predstavljali tabuje, nenadoma nobenega tabuja ne najdem več. Pa ne zato, ker so ti med postavljanjem razstave skrivnostno izpuhteli, ampak zato, ker so v večini primerov tako dobro vkomponirani v pesmi, da jih kljub skrbnemu branju sploh nisem več zaznal. Razmišljal sem celo, da bi se razstavi preprosto odpovedal. Da pa so v knjižnih vitrinah vendarle tudi tabuji, so me s svojimi odzivi, kot že rečeno, opozorili obiskovalci razstave.

Na podobno izkušnjo sem naletel pri lastnem pisanju mladinske poezije. Do zdaj sem napisal le tri tovrstne knjige. Čeprav pesnim dlakocepsko počasi in povrh tega večina napisanega roma v koš, sem bil sveto prepričan, da v mojem skromnem opusu ni kakšnih posebej izpostavljenih tabujskih tem. Kljub temu da sem zmeraj globoko spoštoval pisateljske kolege, ki so v imenu literarne avtentičnosti pogumno drezali in rušili določene izrazne ali vsebinske tabuje, se mi je namreč zdelo, da v svojem pisanju težim zgolj k tankočutnemu opisovanju sveta skozi otroške oči. Dovolj širokemu, da zajame celoten spekter doživljanja življenja, ki obsega tako »objektivno realnost« kot tudi podzavest in domišljijo. Zato sem bil zelo presenečen, ko so se nekemu obiskovalcu knjižnice, ki me seveda ni poznal kot avtorja ampak le kot knjižničarja, najbolj sporni zdeli verzi nekega Gombača. Šlo je za začetne verze pesmi *Zeleni valovi*: »Očka na mamo rjove kot bik, / mama pa v očka sika kot kača. / V kuhinji strašen vik je in krik. / Že dolgo sta hladna pire in špinača.«

Zagotavljam vam, da omenjeni Gombač citiranih verzov ni napisal, ker bi hotel zavestno rušiti idealizirano podobo zlatih staršev iz sladkih pesmic za tamale, ampak ker je hotel polnokrvno upesniti poetično vznemirljiv trenutek iz dečkove vsakdanjosti. Gre pač za živ kontrast med kričečo sliko zunanosti in junakovo notranjostjo, ki skuša čim bolj verodostojno prikazati vso širino in plastičnost trenutka. Med tem ko se starša prepirata, se otrok, ki v sebi njun prepir še potencira, raje predaja domišljiji. Zasanjano strmi v krožnik pred sabo in si poskuša predstavljati, kako v tišini, ki je povsem drugačna od rjovečesikajoče realnosti, v izmišljenem čolničku skupaj z ljubečima staršema pluje po zelenem špinačnem jezeru okoli otoka pireja. Očka tiho vesla, mama poje uspavanko ...

Skratka – za mladinsko poezijo, ki se tako ali drugače dotika tabuiranih tem, se mi zdi bistven dovolj globok in dovolj samosvoj pogled na določeno življenjsko situacijo in z njim povezana uporaba primernih izraznih sredstev, pa naj gre pri tem za realizem, domišljijско nadgradnjo ali nonsens. Takšna literatura tabujev po mojem mnenju ne bo le detektirala, ampak jih bo slej ko prej tudi izbrisala. Poezija s šibko izrazno močjo, ki sicer »pogumno« obravnava določeno tabuirano temo, lahko namreč preseganju le-te naredi več škode kot koristi in s tem nikakor ne pripomore k temu, da okus po česnu ne bo več le neprijeten, ampak kot del bogatega spektra okusov tudi zdravilen.

Naj na koncu navedem še sedem pesmi oziroma odlomkov iz razstavljenih pesmi različnih avtorjev, ki ilustrirajo poeziji lastno bogastvo formalnih in vsebinskih pristopov do iste, za nekatere še dandanes tabuirane teme smrti.

Prvi odlomek je igriv in hkrati poln temne slutnje: »Kaj je to, smrt? / Mi smrti ne poznamo. / Kot bi pokrili / bel prt čez spečo mamo?« Gre za verze iz pesmi *Otroci in gozd* avtorja Franceta Forstneriča.

Druga pesem je v celoti skorajda aforistično zgoščena: »Smrt je najbolj / živa med nami, / ker nas vse / preživi.« Avtor verzov je Niko Grafenauer.

Tretji odlomek predstavlja srhljivo stvaren vrhunec skrbno odmerjenega baladnega stopnjevanja: »Sta se spet skregala na smrt?! / Kaj je nimaš rad? / *Igrala sva se na balkonu / in je padla v prepad.*« Gre za predzadnjo kitico pesmi Borisa A. Novaka *Sodobna balada*.

Četrta pesem je zabavna in ironična, v njej namreč spregovori smrt sama: »Smrt je smrtno utrujena / splezala v skalno prebivališče. / Tukaj bom v miru počivala. / Če me kdo rabi, naj me ne išče.« Avtor pesmi z naslovom *Smrt* je Dane Zajc.

Peti odlomek je dvoumen prav zaradi svoje navidezne preprostosti: »Zakaj umirajo ljudje? / Umre se tako, / pravzaprav enostavno / in lahko ...« Avtorica verzov iz pesmi *Zakaj umirajo ljudje in zakaj se umre* je Saša Vegri.

Šesti odlomek s kančkom grenkobe učinkovito zaokrožuje razigrano lokalno umeščeno pesem: »Tiste, ki imajo dolge korake, / pelje pot v Košake. / Vsem živim pa je najtežje / priti na Pobrežje.« Verzi so iz pesmi *Križem po Mariboru* avtorja Slavka Juga.

Sedmi odlomek je zabavlaško črnohumoren: »Prvi november praznik je čuden. / Ker mrtvi praznujejo, živi žalujejo. / Pokopališče kraj je obljuden, / žurka za vse, ki v grobovih stanujejo.« Verzi so iz pesmi *Posmrkani šal*, njen avtor pa je --- neki Gombač.

Alenka Spacal

Ljubljana

SODIJO TEME SPOLA IN ISTOSPOLNE USMERJENOSTI V MLADINSKI KNJIŽEVNOSTI ŠE VEDNO MED TABUJE?

Čeprav tabujev kot družbenih fenomenov nisem nikdar natančneje raziskovala, bi večino tem, s katerimi sem se ukvarjala tako v teoriji kot tudi v umetniških praksah, z zunanje perspektive lahko označila za tabijske. Od kar delujem na področju feministične vizualne teorije in lezbičnih kulturnih študij, se ukvarjam z vprašanji spola in istospolne usmerjenosti. Sama omenjenih tem sicer ne razumem v kontekstu tabujev, čeprav vem, da so v širši družbi največkrat še vedno tako pojmovane. Zame te teme ne sodijo med tabuje ne takrat, ko o njih pišem in predavam za odrasle, in ne tedaj, ko z njimi nagovarjam otroke. Šele pogled od zunaj, pogled z distance, mi razkriva, da večina posameznic in posameznikov v današnji družbi omenjene teme še vedno razume kot drugačne. Prav zato nameravam v pričujočem eseju pretresti nekatera vprašanja, ki se nanašajo na (ne)tabuiranost tem spola in istospolne usmerjenosti v mladinski literaturi.